

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Подорожної Тетяни

Станіславівни «Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Актуальність обраної теми. Вагомим чинником оновлення вітчизняного правознавства стало зростання інтересу до концептуальних наукових питань, перегляд з позицій сьогодення змісту основоположних юридичних категорій. Однією з таких категорій, безперечно є «правовий порядок». Розвиток доктринальних зasad таких правових категорій дозволяє визначити характер і напрямок розвитку реформаційних процесів і, як наслідок, виробити стратегію правового регулювання, спрямовану на впорядкованість суспільних відносин, вжиття заходів щодо мінімізації негативного впливу різного роду чинників на забезпечення прав і свобод людини. Наразі використання положень загальної теорії права, з одного боку, сприяє формуванню методології конституційного права при дослідженні проблем правового порядку, а з іншого – визначає напрями дослідження процесу його конституціоналізації.

Необхідно відзначити, що в юридичній літературі поняття правового порядку є достатньо варіативним. Однією із причин зазначеного є той факт, що в чинному законодавстві відсутнє нормативне визначення цього феномену правової дійсності. Таким чином, цілком закономірною є цінність тих наукових досліджень, які стають належним теоретико-методологічним підґрунтям для політико-правових процесів у суспільстві й державі, утвердження ідеалів демократії і верховенства права, спробою формування

сучасної концепції конституціоналізму, стають зasadничим положенням нормотворчої та правозастосовної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Т. С. Подорожної є комплексним дослідженням правового порядку в теорії права та конституційному праві з позицій соціонормативного підходу. Концепція конституціоналізації правового порядку, представлена в дисертації спрямована на забезпечення інтегруючої єдності різних наукових поглядів і позицій. Відтак основою дослідження є комплексний аналіз теорії і практики конституціоналізації правового порядку, переосмислення норм чинного законодавства та деяких положень Конституції України з огляду на триваючу конституційну реформу.

Дослідження окремих аспектів правового порядку і процесу його конституціоналізації мали місце і раніше, як у західному, так і вітчизняному науковому просторі, про що свідчить список використаної літератури. Застосування широкого спектру наукових, теоретичних і методологічних праць, на які авторка посилається окреслюючи джерелознавчу базу своєї роботи, свідчить про високий рівень її фахової обізнаності та підготовки.

У процесі виконання дослідницького завдання використовувалися актуальні філософсько-світоглядні підходи, принципи, необхідні загальнонаукові і спеціальнонаукові методи. Найважливіші серед них: соціонормативний підхід, діалектичний, аксіологічний, герменевтичний, соціологічний, історичний методи та метод порівняльно-правових досліджень.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Положення дисертації ґрунтуються на об'єктивній методологічній основі, висновки є достовірно обґрунтованими та аргументованими. Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається тим, що вона є одним із перших у

вітчизняній теорії права комплексним дослідженням, у якому на належному рівні теоретичного узагальнення розглядаються питання правового порядку та визначається механізм його конституціоналізації. Звертають на себе увагу положення наукової новизни, з чого можна зробити висновок про особистий науковий доробок дисертанта, які методологічно пов'язані з працями, які вже були виконані українськими та зарубіжними науковцями в цій галузі. Найважливішим є формування цілісної концепції конституціоналізації правового порядку з урахуванням європейських стандартів та досвіду вдосконалення вітчизняного законодавства й оновлення Конституції України.

Заслуговують на увагу такі положення наукової новизни як: забезпечення правового порядку за допомогою соціальних і правових засобів та його розгляд одночасно в контексті соціокультурної та нормативної парадигми; визначення концепції правового порядку як інтегрального поняття, зміст якого базується на міжгалузевій методології, орієнтованій на соціальні аспекти існування права; розробка концепції конституціоналізації правового порядку, метою реалізації якої є втілення конституційних положень і принципів у структуру правової системи; забезпечення верховенства та прямої дії конституції, повага до конституційних цінностей та гарантування їх реалізації; забезпечення прав та свобод людини і громадянині; концептуальне наукове обґрунтування конституційно-правових основ правового порядку; розгляд механізму конституціоналізації правового порядку як складного системного утворення, що включає в себе нормативну, функціональну та інструментальну складові, які пов'язані суб'єктно-об'єктними зв'язками особи, суспільства і держави, що засновані на конституційних принципах; виокремлення серед принципів права принципу конституціоналізації, який визначається як зasadнича ідея втілення в життя Конституції, її дотримання та відповідність чинного законодавства положенням Основного Закону; формулювання поняття ефективності

конституціоналізації правового порядку; виокремлення критеріїв ефективності конституціоналізації правового порядку тощо.

Цікавими є пропозиції змін і доповнень до Конституції України: до розділу XIV додати ст. 162 «Реалізація Конституції України», в якій визначити поняття, принципи, суб'єкти та гарантії реалізації Основного Закону; нормативно закріпити презумпцію конституційності, доповнивши ст. 152 розділу XII таким змістом: «Нормативний правовий акт, прийнятий в Україні, вважається відповідним Конституції України до того моменту, поки його невідповідність Конституції буде встановлено рішенням Конституційного Суду України».

Усі складові частини дисертаційної роботи об'єднані однією – правовий порядок є якісним фактичним станом урегульованості суспільних відносин, заснований на реалізації права і забезпечений особливим конституційно-правовим механізмом.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» (с. 54–124) присвячений аналізу представлених в юридичній науці підходів до розуміння природи правового порядку як юридичної категорії та явища правової дійсності. Акцентується увага на характеристиці стану наукової розробки проблеми конституціоналізації правового порядку та розкриває взаємозв'язок права та правопорядку як явищ, які забезпечують розвиток демократичного суспільства, верховенство прав людини.

У розділі 2 «Механізм конституціоналізації правового порядку» (с. 129–219) дисерантка досліджує природу та особливості механізму конституціоналізації правового порядку, його основних складових, а також чинників та гарантій. Концептуально важливим є те, що аналізується механізм конституціоналізації, який функціонує з метою забезпечення належного правового порядку в державі і на цій основі – формування стійкої правової системи та єдиного правового простору, що уможливлює протидію політичним, військовим, економічним та соціальним кризам. На цій підставі

зроблено слушний висновок, що правопорядок має бути забезпечений необхідними регулятивними механізмами, ціннісними зasadами, ідеями та принципами, які закріплені, перш за все, у Конституції.

Розділ 3 «Ефективність конституціоналізації правового порядку» (с. 224–303) присвячений розкриттю взаємозв'язків (структурних, логічних, інтерпретаційних тощо) між ефективністю конституціоналізації правового порядку та реалізацією конституції та конституційністю національного законодавства.

У розділі 4 «Стан та перспективи конституціоналізації правового порядку в Україні» (с. 311–405) йдеться про специфіку національної правової системи та її елементів, зокрема правового порядку. Дисертант ґрунтовно аналізує стан правового порядку в країні, рівень захищеності прав і свобод особи в контексті гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу. Важливою є характеристика конституціоналізації правового порядку з точки зору судової системи, яка відображає ступінь розвиненості конституціоналізму, ефективність механізму конституціоналізації, рівень захищеності прав і свобод людини, зрілість структур громадянського суспільства та є фундаментом демократії.

Викладені у вступі та розділах основної частини дисертації положення, що стосуються постановки проблеми в цілому та окремих її аспектів, переконують у важливості теоретичних і практичних питань, їх наукової нерозробленості й перспективності дослідження у вітчизняному правознавстві.

До здобутків дисертації можна віднести прагнення розглядати правовий порядок через поєднання положень теорії юридичного позитивізму та ідеології природного права. Правовий порядок у загальному контексті розглянуто, перш за все, як відображення юридичного буття, один із засобів функціонування й відтворення існуючого права. Крім того, сучасне осмислення правового порядку в умовах побудови правової держави вимагає

нової соціокультурної інтерпретації цього феномену, що дозволило усвідомити його місце і роль у процесі формування вітчизняної соціонормативної системи, яка ґрунтується на положеннях Основного Закону.

Позитивним моментом роботи є також розгляд феномену правового порядку як суспільного явища. Таким чином дисертант уникає затеоретизованості досліджуваної проблематики, знаходячи вихід у безпосередню практичну площину (розділи 3 та 4 дослідження). Зокрема, йдеться про сучасні державотворчі процеси щодо запровадження конституційної реформи та створення дієвих інституцій, основним завданням яких є відновлення правового порядку та забезпечення прав людини.

Отримані дисертантом результати мають вагоме значення для подальших наукових досліджень у галузі теорії права та конституційного права, а також у навчальному процесі при викладанні й поглибленаому вивченні загальної теорії держави і права, конституційного права, про що свідчить акт впровадження у навчальний процес юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (№ 16/15-1057 від 14.04.2017 р.).

Разом з цим, слід звернути увагу на ряд положень дисертаційного дослідження, які носять дискусійний характер, а також потребують додаткової аргументації під час захисту:

1. На с. 54 дисертації дисертант розглядає право та правовий порядок як тісно взаємопов'язані категорії, які забезпечують функціонування легітимної влади, розвиток демократичного суспільства, верховенства права, охорону конституційних цінностей та правовий захист життєвих інтересів і потреб людини. Показово, що правовий порядок найчастіше розглядають у контексті саме правових цінностей, тим самим підкреслюючи винятковий статус цього феномена. На користь такої позиції свідчить те, що право за

своєю природою є ціннісно-нормативною системою порядку, а тому саме явище порядку, як правило, лежить в основі будь-якого права. Відповідні юридичні якості й властивості правопорядок набуває від законів, від тих правових ідей, принципів та інститутів, які використовує державна влада у своїй діяльності. Проте, використання в теоретико-правових дослідженнях методів соціального аналізу, адаптованого до вивчення проблеми конституціоналізації правового порядку потребує більш чіткого визначення, оскільки право і соціум є різноплановими об'єктами наукового дослідження.

2. Для української юридичної науки конституціоналізація – відносно новий напрям досліджень, який збагатив її понятійно-категорійний апарат термінами «конституціоналізм», «конституційність», «конституювання», «конституційне регулювання», «реалізація конституції». Конституціоналізація відображає зростаючий процес реалізації конституційних приписів (принципів, норм та ін.) в законотворчості, у сфері публічного і приватного права, в судовій та іншій правозастосовній практиці передусім у царині забезпечення й захисту прав та свобод людини і громадянина. Діалектичний зв'язок конституціоналізації з конституційністю проглядається в тому, що через конституціоналізацію законодавства (як процесу та діяльності компетентних державних органів) забезпечує його конституційність. Питання конституціоналізації правопорядку розглядаються з точки зору конституційності системи джерел права та місця, яке в цій системі посідає конституція. З огляду на це різноманіття тлумачення терміну «конституціоналізація», потребують уточнення співвідношення та використання таких словосполучень автора, як: «правопорядок і конституційний правопорядок», «конституціоналізація і конституювання», «конституціоналізація і конституційність» тощо.

3. Правопорядок розглядається в роботі як результат законності, що характеризує ступінь здійснення її вимог. Як реалізована законність у площині відносин, що складаються в процесі здійснення компетенції, суб'єктивних

прав та юридичних обов'язків і включає в себе систему стабільних правових зв'язків та відносин. Тим самим у правопорядку немовби поєднуються законодавство і законність. З огляду на зазначене, робота лише виграла б від того, якщо б автор чітко визначився з явищами і поняттями «правової» та «юридичної» законності (хоча згадка про це є у тексті дисертації).

4. Деякі автори розглядають категорію «конституціоналізація» у прив'язці до тієї чи іншої галузі права, його підгалузей та правових інститутів. Тобто, в контексті сучасної пізнавальної ситуації в юридичній науці цю категорію застосовують здебільшого як узагальнююче поняття з надто широким змістом, задля полегшення сприйняття Конституції України як основоположної засади в регулюванні конкретних галузевих суспільних відносин. Тому здійснення процесу впровадження норм конституції в структурні елементи правової системи є неодмінною умовою проведення модернізаційних перетворень. Для цього важливо, щоб не тільки положення конституції були введені в поточне законодавство, а й щоб було створено умови для прямої дії конституційних норм і застосування їх у різних сферах правового життя. Беручи до уваги висловлені міркування, не достатньо чітким є трактування автором у дисертації терміну «конституціоналізація»: у широкому чи вузькому значенні.

5. Вітчизняна юридична наука доволі часто розглядає конституціоналізацію міжнародного права в контексті інституціоналізації конституційного права. На думку багатьох учених, феноменом, що доповнює процес конституціоналізації міжнародного права, є інтернаціоналізація національного конституційного права. Так, сьогодні можна спостерігати не тільки так зване «вертикальне» відкриття національних державних конституцій, а й «горизонтальну» гармонізацію національного конституційного права, в тому числі й через експортовані в міжнародне право і знову реімпортовані правові засади. Одночасно ми спостерігаємо і руйнування національного конституційного права структурами глобального

управління, тобто перенесення управління на глобальний рівень з метою розв'язання глобальних проблем. Тому постає питання: яких заходів має бути вжито для збереження досягнень конституціоналізації, зокрема в контексті забезпечення національного правопорядку.

Проте сформульовані запитання не ставлять під сумнів ґрунтовність та значущість дисертаційного дослідження, будучи спрямованими на те, щоб пояснити чи уточнити окремі дискусійні моменти, які постають у ході ознайомлення з текстом дисертації.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Кількість публікацій з теми дисертації цілком відповідає чинним вимогам МОН України. Як зазначено в авторефераті, результати дисертаційного дослідження опубліковані у 84 працях, зокрема у 2-х індивідуальних монографіях, 4-х розділах у колективних монографіях, у 37 статтях, опублікованих у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав та наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі 6 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 10 – у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних), у 11 наукових виданнях, які додатково відображають результати дисертації, у 30 тезах доповідей на конференціях.

Автореферат у повній мірі відображає зміст дисертації, дозволяє скласти цілісне уявлення не лише про загальний напрям наукового пошуку автора, а й про змістовну частину дисертації. Дисертаційне дослідження та автореферат дисертації відповідають усім вимогам щодо оформлення в частині структури, наукового стилю та літературної мови.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. В цілому є всі підстави твердити, що дисертація Т. С. Подорожної є цілісним та

оригінальним дослідженням. За змістом дисертації, її методологічною основою, специфікою авторського пошуку та характером висновків, що подаються в кінці роботи, можна зробити висновок, що дисертація повною мірою відповідає обраним спеціальностям.

Результати проведеного дослідження мають наукову цінність і заповнюють ті прогалини у висвітленні онтологічних проблем права, які об'єктивно існували в теоретико-правовій думці. Це дає підстави вважати роботу такою, що відповідає всім вимогам, що висуваються до докторських досліджень у галузі теорії права та конституційного права, а також пп. 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами, а отже її автор – Тетяна Станіславівна Подорожна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

академік НАПрН України,

заступник завідувача кафедри теорії держави і права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

О. В. Петришин

